

Ingenting är allvarligare än skämtet – Carl von Linné och humorn

Tillfrågad om sin politiska ställning – huruvida han var hatt eller mössa – lär Linné ha svarat: ”Jag är varken hatt eller mössa. Jag är barhuvad, som Gud har skapat mig!”. Ann-Mari Jönsson, redaktör vid Projekt Linné-korrespondensen i Uppsala, beskriver här livfullt vilken grundläggande betydelse humorn har hos Linné och vilka uttryck den kan ta sig.

ANN-MARI JÖNSSON

Linné är något av det mest uppfriskande man kan läsa. Åren 1735–1738 vistades han i Holland, där han genom sina nydanande skrifter skulle få sitt genomslag som *Princeps botanicorum*, blomsterkungen. 1741 blev han professor i medicin i Uppsala. Undervisningen reformerades nu och studenter från hela Europa kom för att lyssna på Linnés föreläsningar inom botanik, zoologi, mineralogi, kost- och läkemedelslära, och för att delta i hans exkursioner. Han sände sina studenter på upptäcktsresor i främmande länder. En ständig ström av botaniska arbeten lämnade hans hand. På ständernas uppdrag reste Linné i provinserna och skapade med sina reseberättelser en personlig och rik prosa som fascinerar nutida läsare. Han skaffade sig ett rikt kontaktnät och korresponderade med sin tids allra främsta vetenskapsmän, vilket resulterade i en stor brevskörd som visar hur linneanismen spreds ut över världen. Brevens är nu föremål för utgivning som en sentida present till Linné på hans 300-årsdag den 23 maj 2007 (www.c18.org/pr/lc).

Humorn som kampmedel för att bereda väg för de nya botaniska tankarna

Linné var en man som tidigt insåg nödvändigheten av att framstå som den store märkesmannen inom botaniken. Dels hade han att bryta staven över ett antal föregångare och samtida, dels framhäva sig själv och sina sympatisörer. Han försummade därför aldrig att göra reklam för sin egen lärdom. Redan som 23-årig student 1730 skrev han företalet till *Fundamenta mea botanica*, där han lanserade sina nya botaniska termer på basis av sitt sexualsystem, den ”botaniska Ariadne-tråden” (manuskriptet finns på Linnaean Society i London). Det humoristiska inslaget ligger här både i företalets innehåll och i dess utformning. Det är skrivet i mycket personliga ordalag, i du-form, som goda och förtroendeingivande råd från en stolt fältherre till en rädd liten bok. Linné försöker ingjuta mod i sin lilla skrift. Den ska strida tappert för hans åsikter, men den ska inte oro sig alltför mycket. Till slut kommer den att vinna slaget på världens arena. På ett raffinerat sätt bygger Linné upp bilden av sig själv samtidigt som han förlöjligar tidigare auktoriteter och bryter ned deras makt. Därigenom vill han förekomma kritik och avvärja potentiella motståndare. Skämtet ger här en bild av en vetenskaplig situation som är trång och inskränkt och måste avslöjas. Läsaren ska provoceras och övertygas om att det är Linnés nya tankar som är de riktiga och som ska reformera botaniken i framtiden (Malmeström 1925, ss. 27 ff., Jönsson 2001, ss. 57 ff.).

Linnés farhågor att hans nya teser till en början inte skulle vara allestädes välkomna skulle komma att besannas fullt ut. I december 1737



Carl von Linné. Bröstdbild efter Tanjé. Uppsala universitetsbibliotek.

publicerade Johann Georg Siegesbeck, demonstrator vid den botaniska trädgården i S:t Petersburg, sin *Epicrisis* i vilken han försökte vederlägga Linnés sexualsystem. Den vetenskapliga diskussionen var dock ömklig. Det som verkligen upprörde Siegesbeck var, som han uttryckte det, "omoralen" i Linnés arbeten. Siegesbeck hånar Linné öppet och undrar om Gud verkligen skulle kunna tillåta tjugo män eller fler (dvs. ståndarna) att ha en enda hustru gemensamt (dvs. pistillen) eller att gifta män bredvid sin lagvilda hustru har konkubiner i form av närliggande blommor (Jönsson 2000).

Humorn ökar intresset för botaniken och botanikerna

Linné sökte ständigt öka botanikens anseende och på olika sätt vidga intresset för denna vetenskap. En av hans teser i *Critica botanica* (1737, ss. 79 f.) var att det ska finnas en länk mellan växten och den botaniker som den uppkallats efter. Om växtnamn återkallar stora botanisters namn,

kommer de automatiskt att få ett eget intresse och betydelse menar Linné. När det gällde att ge namn åt nya växter kunde han dock inte avhålla sig från att låta skämtlynnen skena iväg. Här följer några beskrivningar, skrivna med skarpsinne, men kanske ibland med tvivelaktig komplimang:

Magnolia är ett träd med mycket vackra löv och blommor efter den lysande botanikern [Magnol].

... *Dorstenia*, vars blommor är obetydliga, liksom vissa och efter sin tid, i likhet med *Dorstens* arbeten.

Hernandia är ett amerikanskt träd, som har de vackraste blad av alla träd, men med mindre iögonfallande blommor, uppkallad efter en botanist som hade extrem lycka, som fick hög lön för att utforska Amerikas natur. Ack, om ändå frukten [av hans mödor] hade motsvarat utgifterna! (min övers.).

När det gäller sina associationer säger Linné att dessa har en sådan *charm* att man aldrig kommer att glömma dem. Kanske tänker han på att han redan i *Hortus Cliffortianus* (1737) hade benämnt ett litet stinkande ogräs *Sigesbeckia*. Relationen med Siegesbeck förbättrades inte heller av att Linné sände honom frökapslar och bland dem en med den egendomliga artbeteckningen *Cuculus ingratus* (den otacksamme göken). Ur fröet uppväxte en *Sigesbeckia orientalis*!

Humorn som pedagogisk metod i undervisning och dissertationer

Det var Linné som med sina kreativa tankar och nydanande undervisningsmetoder skulle skänka Uppsala världsrykte som lärdomsstad. Under hans professorstid kom studenter från hela Europa för att utbildas enligt de nya botaniska metoderna.

En av Linnés lärjungar, dansken Christian Fabricius, beskriver sin lärare på följande sätt. "Hans samtal var ... ytterst muntert och angenämt. Det rörde sig antingen kring anekdoter om lärda, som han känt, inom eller utom fäderneslandet, eller ock gav han oss upplysningar, som vi begärde --- Hans anlete var öppet och

nästan alltid glad; hans ögon voro de skönaste jag någonsin sett ... de hade en glans och någonting genomträngande, som jag annars aldrig påträffat" (Ahnfelt 1877, ss. 130 f.).

En annan lärjunge, Sven Hedin, kunde skildra Linné så här: "Talade Han ... om diaetens föreskrifter, så lät han sina Lärjungar skratta öfverljudt vid målningen af modets dåraktiga nycker, och under ett lätt och behagligt skämt bibringade Han de nyttigaste lärdomar" (Hedin 1808, s. 125). Så här kunde det alltså låta under de akademiska föreläsningarna (Linné 1907, Coll. Diaet., ss. 11 & 39):

Att mästra den af Gud förlänta naturens skickelse, brukar wi klackar under skorna, whilket wi kunna se vara mindre nödigt, ty hade det varit af nöden, säkerligen hade då Skaparen satt sådana under hälarne.

Hatten bruka vi att betäcka hufwudet med, men en sprätthök bär honom under armen, och mjället [pudret] ryker om hufwudet på gatan. Wore wäl at på slutet ej blewe i modet at taga af sig böxerna och bära under armen.

När Linné hörde sina studenter skratta tänkte han nog ofta på sin egen skolgång i Wexiö Trivial Skola, där, som han skriver i sin självbiografi, "rude Lärarmästare med lika rude method gofvo Barnen hog för vettenskaper, att håren måste resas på deras hufvud", så att barnen fick den största fasa för studier (Linné 1957, s. 91).

Linné skrev under sin professorstid hundratal dissertationer, vilka han själv gav ut under titeln *Amoenitates* (Ljuvligheter). Han syftar härmed på alla vackra och lockande saker i naturen och tillskriver dem själv också ett visst underhållningsvärde.

Brännvinet var onekligen en lockande dryck för många och dess historia torde kunna beskrivas som ömsom glad, ömsom sorglig. Det var just på dess dystra verkningar som Linné koncentrerade sig. År 1740 kom ett påbud att ingen undersäte skulle tillåtas bränna brännvin och att alla pannor skulle förseglas. Påbudet skulle mildras och åter påbudas under de kommande åren. Linné insåg dock att inga straff kunde dämpa brännvinsälskarna. 1748 kommer så hans lilla skrift *Anmärkingar om Brännvin*,

där brännvinet skildras som ett starkt gift för kroppen med följande stadier "det upmuntrar, styrker, lättar sinnet, giör en glad, skämtsam, öpenhiertad, tåpig, läspande, narraktig, raglande, sömnig, död. --- de som läppja dageligen sitt finkeljokom ... få en bräcklig ålderdom med darrande lemmar och förnötta sinnen, som stundeligen komma i olag och wela stadna, om de ej updragas med morgon-supen, förmiddagssupen, appetits-supen, mat-supen, eftermiddags-supen, afton-supen och qvällssupen" (Linné 1964, ss. 20 ff.). Linné skulle återkomma till dessa problem även i andra arbeten.

I sin dissertation *Inebriantia* (Om berusningsmedel) blandar Linné friskt många ingredienser, lek och allvar, humor och ironi, komedi och tragedi. Han ger en mustig skildring av personer som njuter s.k. ädla drycker. Men avsikten är förstås att avskräcka läsaren från dryckenskap och på ett drastiskt sätt visa dess skadliga verkningar, ty Linné visste alltför väl genom sin läkargärning i Stockholm att *quod sus peccavit, luant porcelli* (vad svinet förbrutit, får griskuldingarna umgälla), som han ibland uttryckte det i sin *Nemesis divina* (Den gudomliga vedergällningen), en samling råd som han skrev till sin son. Linné för oss alltså in i en vinkällare och låter oss stifta bekantskap med en gammal gubbe, en mycket hängiven dyrkare av Bacchus. Gubben har nickande huvud, händerna darrar, sinnet är håglöst och näsan rinner. Han bjudes att dricka och undergår snart en märklig metamorfos. Näsan blir torr, huvud och händer fasta, sinnet muntert och rynkorna slätas ut. Gubbens glas ifylles gång på gång. Linné skildrar nu hur gubben förvandlas *baklänges* på ålderns skala och blir *vir, juvenis, adolescens, puer, infans* (man, yngling, pojke och jollrande barn). För varje steg inregistrerar Linné observant och nytert, för att inte säga nyktert, spiritens alla verkningar. Lite längre bort sitter ett middagssällskap, som får följande vetenskapliga rapport (Linné 1762, ss. 192 ff., Malmeström 1925, ss. 49 ff.):

Den, som presiderar vid bordet och som Du finner förvandlad till en vild *häst (equus)* med sträckt hals och uppspant bröst, tror sig förestå

de andra och gnäggar till med ett våldsamt skratt.

Den näste är en *tjur* (*taurus*) med arg uppsyn, som med neddragen lugg betraktar bordsgästerna mitt emot och mumlar onda önsknningar.

Den tredje är ett *svin* (*sus*), som dricker utan måtta och sörplar i sig allt, som kommer i hans närhet.

Den fjärde, en *hund* (*canis*), sitter i hörnet och spyr ned sig och sina grannar.

Den femte är en *tupp* (*gallinaceus*), som gör sig viktig med sina stordåd och högljutt och gränslöst besjunger sina förtjänster.

En sladdrande *papegoja* (*psittacus*) är den sjätte, som ostört ordar om sig och andra både vad hon vet och inte vet och oförsiktigt skvallrar om det, som borde förtigas.

En *näktergal* (*philomela*), den sjunde i sällskapet, sjunger i slippriga visor Bachus' och Venus' lov och anser sig överträffa alla i röstens ljuvhet.

Hånfullt ser den åttonde, en *gök* (*cuculus*), med höjda ögonbryn ned på de andra men är själv ej ett grand förnuftigare.

Den nionde är en *broms* (*tabanus*), som här far omkring och sticker alla i näsan. De måtta åt honom med knytnävarna; därför borde han akta sig; men oförskämheten känner ingen gräns.

Till en stinkande *bock* (*hircus*), som förföljer källarflickan är den tionde förvandlad.

Humorn spelade således stor roll inom pedagogiken. Ibland är det dock svårt att veta om humorn är medveten eller omedveten. Så här skriver Linné i sin dissertation om naturens hushållning, *De Oeconomia naturae* (1749): Allt är vist uttänkt av Skaparen. Skallerormen har fått sin skallra för att varna människan "at han måste ringa för än han skiuter" (Linné 1978, ss. 30 f.). I sin Västgöta-Resa (1746) kan han raljera: "Naturen lärer oss, at wi ej böra upäta våra Fäders eller Barns lik, och wet jag icke, hwem här til skulle hafwa nog mage, om det icke woro en inhuman Cannibal ... När nu växter komina at så sig i denna mull [mullen efter döda människor], wäxa de frodigt, och förwandla människo-jorden til sin Natur, så att den skönaste

Jungfru-kind kan blifwa den fulaste Bolmört, och den starkaste Starkotters arm den lösaste Nate ... förer jag den på min kålgård, och sätter kålplantor deruti, får jag deraf kålhufwud i stället för människohufwud, men kokar jag desse hufwud och gifwer dem åt folk, förwandlas de åter til folkhufwud ... Således kommom wi at äta up våra döda, och det bekommer oss wäl, men jag tilstår gerna för min egen räkning, at om jag wiste, det jag på detta sättet upäte min eller en annors Farfader, at jag icke gerna ginge på den kålen, utan jag hade desto starkare appetit och hunger" (Linné 1747, s. 225, för 24 juli 1746).

Humorn i kampanjen för det svenska arvet

Han [Linné] kunne intet gierna föreställa sig ock hökla, han hatade i högsta grad alt hwad högfärd lucktar, han war ej luxurieux, men lefde som andra måttelig ... (Linné 1957, s. 144)

han [Linné] åht gierna god mat, drack goda drycker; men aldrig war han där uti yppig. Han brydde sig litet om exterieuren, trodde att karlen borde pryda kläderna ej vice versa (Linné 1957, s. 86)

Enligt Linné var det lyxen som bröt ned människans goda karaktär. Han hatade därför all form av lyx, högfärd och förställning och gör sig ofta lustig över svenskarnas ständiga längtan att härma andra folk och föra in nya moder och later. *Potest e casa vir magnus exire* (en stor man kan komma ur enkla förhållanden) (Linné 1957, s. 87), ur *stubbota rot*. Vi ska se hur Linné i sin strävan att bibehålla det svenska arvet tar humorn till hjälp för att lära svenskarna att acceptera sin roll i tillvaron, att hålla sig till svenska seder och bruk och inte byta bort dem för fördärliga utländska skick.

I sina föreläsningutkast, *Lachesis naturalis*, konstaterar han kort och gott att svensken verkligen är en apa, *Suecus Simia*, och förtydligar "ty han äter som Engelsman, dricker som Tysk, kläder sig som Fransman, bygger som Italiener, rökar som Holländare, snusar som Spanior, super Brännvin som Ryss". *Nationes sic in Suecia*

proprios mores habent (de olika provinserna i Sverige har sålunda sina egna seder) (Linné 1907, Lach. Nat., s. 152):

Ostrogothi verberantes [östgötarna är slagskämpar]

Westrogothi lubrici [västgötarna är bedrägliga]

Sudgothi capriciosi [smälänningarna är nyckfulla]

Uplandi stupidi [upplänningarna är dumma]

Sudermannii elegantes [sörmlänningarna är eleganta]

Norlandi avari [norrmlänningarna är giriga]

Dalekarli candidi [dalmasarna är ärliga]

Gothlandi simplices [gotlänningarna är enkla]

Därefter kommer vi till Linnés beskrivningar av andra länders folk. Norrmännen tycks inte stå särskilt högt i kurs: *Norrmanni pessimi, semper rixantur, clamantes* (Norrmännen är ondskefulla, grälar alltid och skriker) (Linné 1907, Lach. Nat., s. 153). Inom parentes sagt hade Linné svårt för att avhålla sig från att ge vårt kära broderfolk ett litet tjuvnyp då och då, ty det var honom "ej så särdeles favorabelt" (Åhrling 1879, s. 72). I korrespondensen med Albrecht von Haller i Göttingen beklagar sig Linné över att man säger att han är "grov", men det är väl inte så konstigt, när han måste umgås både med lappar, finnar och norrmän (Smith 1821, s. 338).

Linné söker göra upp räkningen med svenskarernas mindervärdeskomplex och drar slutsatsen att "Swenske nation som barn willia hafwa alt det de ser andra hafwa" (Linné 1907, Lach. Nat., s. 88). "Wissa nationer ha wissa seder. Det, wi fåkta så mycket effter, är allenast at få en skinnande skorpa på wår kropp, jag menar kläder, och något som skall passera öfwer bryggan i halsen ned i magan, jag menar maten. Ingen må tänka, at icke det smakar så wäl för en bonde som för en kung; ty så länge man ej är wan wid annat än watn, smakare det så wäl, och man blir så fast och stak utaf som af win" (Linné 1907, Coll. Diet., s. 242).

Humorn för dess egen skull

I företalet till Västgötaresan anger Linné tonen när han skriver: "jag har väl undertiden inspädat några roliga och menlösa uptog, at gifwa Läsa-

ren nöje, där jag ej kunde göra gagn". Ett bra exempel på detta finner vi i hans Öländska och gotländska resa där Linné vet hur han ska blanda humor och klassisk bildning till en skön kompot. Så här beskrivs Roma kloster på Gotland: "Ladugården war här en af de präktigaste, och hade man tilfalle at se, huru tiden kan spela sin Metamorphosin starkare än någonsin Ovidius: man såg et härligt Kloster af Marmor upbygdt, uphuggit och slipat, wara förwänt uti et Fåhus, som altså är det präktigaste Fåhus, man ser i Swerige" (Linné 1745, s. 292).

Linné hade många berömda husdjur, som alla tilldelades mänskliga drag. Vi ser här hur Linné följer i de stora mästarnas spår inom fabelns värld. Apan, käre "kusin" är naturens clown och ges människans alla egenskaper. I korrespondensen med Abraham Bäck, framstående läkare i Stockholm och Linnés bästa vän, är det aporna på Drottningholm, eller ska vi kanske rent av säga Uppsalaborna, som är föremål för diverse öppna anspelningar (Fries m.fl. 1907, I: 4, s. 198):

Min Kiäraste Broder,

Tack för bägge brefwen ...


Men hwad är det för slags Markattor M. Br. omtalar och Apor? man behöfwer väl ej hämta dem från Africa; går jag endast ut på gatan, så får jag se hundrade; emedlertid äro både de africaniske och våra egne artige. Jag will därför bedia dem wara wälkomne, då de komma ... jag är

Min Kiäre Broders

trogne tienare

Linné tycks ha gjort intryck på samtiden med sin humor. Drottning Lovisa Ulrika omtalar Linné i ett brev till sin mor som en mycket roande man, som har världens hela kvickhet, utan att äga dess sätt, och som av dessa båda orsaker oupphörligen roar henne. Om aftnarna har Linné till uppgift att promenera med konungen och det går knappt en dag utan att han finner på ett medel att få alla på gott humör (Fries m.fl. 1907, I:4, ss. 281 f., n.).

Till sist ska Linné få komma till tals med några ord om Uppsala universitet, förmodligen väl menade: "Ifrån Upsala academie tror jag

at wij fått flere lærde karlar än ifrån någon ort och academie i Europa. jag har aldrig sedt någon åsna komma där ifrån annor än den, som antingen intet haft något hufwud haft, äller och ej gifwit sig tid att mogna ...” (Fries m f. 1907, I:4, ss. 97, Malmeström 1925, ss. 84 f.). 

Citerad litteratur

- Ahnfelt, A. 1877. Carl von Linnés lefnadsminnen tecknade af honom sjelf. Med tillägg efter tryckta och otrückta källor. – Stockholm.
- Fries, Th. M., Hulth, J. M. & Ugglå, A. H. (red.) 1907. Bref och skrivelser af och till Carl von Linné. – Stockholm.
- Hedin, S. 1808. Minne af von Linné, fader och son. – Stockholm.
- Jönsson, A.-M. 2000. *Odiu botanicorum*. The polemics between Carl Linnaeus and Johann Georg Siegesbeck. – Ur: Jönsson, A. & Piltz, A. (red.), *Språkets speglingar*. Festskrift till Birger Bergh. Lund, sid. 555–566.
- Jönsson, A.-M. 2001. Linnaeus's Svartbäckslatin as an international language of science. – *SLÅ* 2000-2001: 49–76.
- Linné, C. von 1737. *Critica botanica*. – Lugduni Batavorum (Leiden).
- Linné, C. von 1745. Öländska och Gothländska Resa på Rikens Högloflige Ständers befallning förrättad Åhr 1741. Med Anmärkningar uti Oeconomien, Natural-Historien, Antiquiteter &c med åtskillige Figurer. – Uppsala (faksimilupplaga Malmö 1957).
- Linné, C. von 1747. Västgöta-Resa, på Rikens Högloflige Ständers Befallning Förrättad år 1746. Med Anmärkningar uti Oeconomien, Naturkunngheten, Antiquiteter, Invånares Seder och Lefnads-Sätt. – Stockholm.
- Linné, C. von 1762. *Inebriantia*. Resp. O. R. Alander. – Uppsala.
- Linné, C. von 1907. Linnés dietetik på grundvalen af dels hans eget originalutkast till föreläsningar: *Lachesis naturalis quae tradit dietam naturalem* (sid. 1–167) och dels lärjungeanteckningar efter dessa hans föreläsningar: *Collegium diaeticum* på uppdrag af Medicinska fakulteten i Uppsala ordnad och utgifven av A. O. Lindfors. – Uppsala Universitets Årsskrift 1907(2): 1–243.
- Linné, C. von 1923. *Nemesis divina*. Utg. och kommenterad av K. Barr. – Stockholm.
- Linné, C. von 1957. *Vita Caroli Linnaei*. Carl von Linnés självbiografier. På uppdrag av Uppsala universitet utg. av E. Malmeström & A. Hj. Ugglå. – Uppsala.
- Linné, C. von 1964. Anmärkningar om brännvin. Förord av A. Strindberg. – Stockholm.

- Linné, C. von 1978. Om jämvikten i naturen. Inl. och komm. av G. Broberg. Övers. A. Piltz. – Uppsala.
- Malmeström, E. 1925. Linné som kulturpersonlighet. Några Linné-studier. – Uppsala. (I detta arbete behandlas också Linnés humor, vilket har inspirerat mig till denna artikel.)
- Smith, J. E. 1821. A selection of the correspondence of Linnaeus, and other naturalists, from the original manuscripts, II. – London.
- Ähring, E. 1879. Carl von Linnés svenska arbeten i urval och med noter, I. – Stockholm.

ABSTRACT

Jönsson, A.-M. 2002. Ingenting är allvarligare än skämtet. Carl von Linné och humorn. [Nothing is more serious than joking. The humorous side of Linnaeus.] – *Svensk Bot. Tidskr.* 96: 171–176. Uppsala. ISSN 0039-646X.

Linnaeus considered it his duty not only to write his works in an objective and scientific way, but also to be entertaining and witty. Already as a 23-year-old student he uses his humour to promote his new botanical ideas: his preliminary version of the preface to his *Fundamenta botanica* is written in a very personal way, addressed to "his little book". It should not worry too much. It will have to struggle, but eventually it will win the battle on the botanical arena. Linnaeus also demonstrates his humour when giving names to new species, e.g. *Dorstenia*, whose flowers, he states, are insignificant just as the works of Dorsten. Humour was also a pedagogical tool. To discourage the use of alcohol, Linnaeus depicts in *Inebriantia* how an old drunkard goes through various stages when inebriated: old man, young man, boy, babbling infant. With the help of humour Linnaeus also tries to keep and maintain Swedish customs and prevent people from exchanging them for foreign ones.



Ann-Mari Jönsson är docent i latin.

Adress: Projekt Linné-korrespondensen, Slottet, 752 37 Uppsala
E-post: ann-mari.jonsson@evolmuseum.uu.se